

Siniša Malešević
Culturelink Network/IRMO
 Zagreb

PERCEPCIJA ETNIČKOG IDENTITETA: APLIKACIJA JEDNOG MODELA

SAŽETAK

Ono što obilježava ovo desetljeće jest svojevrsna "eksplozija etničkog". Suvremena društva, a posebno istočnoeuropska, u potpunosti su obilježena etničkim fenomenom. Uzimajući u obzir da je razumijevanje etniciteta jedan je od "ključeva" za razrješenje mnogih problema suvremenoga svijeta, ovaj rad je napravljen s ciljem da pokuša rasvijetliti neke aspekte toga fenomena, među kojima ponajprije pojam *etničkog identiteta*. U svrhu utvrđivanja postojanja različitih oblika etničke identifikacije napravljeno je i istraživanje na reprezentativnom uzorku studenata Sveučilišta u Zagrebu (N=298). U odabiru aplikabilnoga konceptualnog okvira analiziranjem različitih teorijskih polazišta, autor se opredijelio za operacionalizaciju koncepta retencije etničkog identiteta Wsewolda W. Isajiwa, smatrajući da je riječ o teorijskom modelu koji ima velike operacionalne mogućnosti. Anketa je bila sačinjena od dva instrumenta - *hijerarhija socijalnih identiteta* i *etnički identitet*. Analiza distribucije frekvencija pokazala je da postoji određena hijerarhija *socijalnih identiteta* za istraživanu populaciju, gdje se na vrhu ljestvice nalazi pripadnost etničkoj skupini. Uporabom faktorske analize ekstrahirana su tri koncepta *etničkog identiteta* ("ritualističko-afektivni", "identitet otpora" i "kognitivni"), za koje se može naći i teorijska "podloga" u Isajiwovu konceptu. Multipla regresijska analiza napravljena na oba instrumenta samo je potvrdila o kakvim tipovima etničkog identiteta je riječ. Autor smatra da se utvrđena "dominacija etničkog" može korektno interpretirati slijedeći situacionistički predložak tumačenja, ali ujedno ne umanjuje vrijednost interpretacije nekih drugih teorijskih tradicija.

UVODNA NAPOMENA

Vrijeme promjena, pogotovo tako burnih kakve proživljava jugoistočna Europa, uvijek ponovno ističe značenje identiteta kako pojedinaca koji se traže u novom *rasporedu odnosa*, tako i velikih društvenih skupina kakva je i etnička.

Civilizacijske promjene ipak nisu tako eksplozivne i trenutne kako se to u prvih mah obično čini. One se redovito na manifestnoj razini lociraju kad su već u svojoj finalnoj fazi. Tako ni "eksplozija etničkog", kao fenomen koji obilježava ovo desetljeće, jasno, nije nastala *ex nihilo*.

Kao što je potrebno mnogo vremena da se određena pojava razvije i "sazri", tako je također bitno da se odvoji dovoljno vremena da se ona locira i iz različitih teorijskih i disciplinarnih okvira istraži.

Ne isključujući povijesnu, političko-institucionalnu ili ekonomsku dimenziju analize etniciteta i njegova značenja u kontekstu suvremenih civilizacijskih promjena, smatrali smo da je važan segment (ako ne i najvažniji) u egzistiranju, funkcioniranju, konfliktima te drugim pojavama u svezi s etničkim skupinama i sviješću o pripadnosti tim skupinama.

Smatrajući da suvremena društva, između kojih i ovo istraživano, ne sačinjavaju konglomerati istomislećih pojedinaca, nastojali smo pronaći odgovor na pitanje kakvi sve tipovi etničke identifikacije egzistiraju u realnosti, tj. preko kojih se "elemenata" etniciteta pojedinac identificira s (etničkom) skupinom, odnosno što za pojedine 'socijalne' skupine znači biti pripadnikom određene etničke skupine. U svrhu lociranja i identificiranja takvih pojedinih tipova etničkog identiteta napravili smo i ovo istraživanje.

Osnovni podaci o uzorku i metodologiji

Istraživanje je provedeno u lipnju 1993. na reprezentativnom slučajnom i stratificiranom uzorku studenata Sveučilišta u Zagrebu (N=298). Uzorak je bio tako koncipiran da uvažava spolnu (55.0% muških i 45.0% ženskih ispitanika), strukovnu (13 fakulteta i 18 studijskih grupa) i rezidencijalnu (selo 9.7%, malo mjesto 12.8%, mali grad 18.2%, grad 23.4%, veći grad 11.1%, velegrad 24.2%) strukturu, a uz manja odstupanja u pogledu etničke (92.6% Hrvati, 3.0% Srbi i 4.4% ostali), regionalne (Zagreb 26.8%, Zagorje 10.7%, Slavonija i Baranja 18.5%, Banija, Kordun i Lika 5.0%, Istra i Primorje 4.7%, Dalmacija i otoci 18.9%, Dalmatinska zagora 4.0%, ostali 10.4%) i "dobne" (I godina - 24.5%, II godina 34.9%, III godina 13.4% i IV godina 27.2%), strukture koju s obzirom na okolnosti nije bilo moguće utvrditi.¹

Anketu su činila 2 instrumenta: pripadnost socijalnim grupama (9 itema) i etnički identitet (25 itema). Oba su instrumenta oblikovani kao ljestvice Likertova tipa s numeričkim odrednicama koje su pokrivale intervale od "uopće mi nije značajno" (= 1) do "jako mi je značajno" (= 5).

Prilikom obrade podataka korištene su univarijatni statistički postupci za utvrđivanje distribucija frekvencija, aritmetičkih sredina i rangova, dok su za

¹ Ratne okolnosti imale su utjecaja na promjenu etničke kao i regionalne strukture studentske populacije, dok je "dobna" struktura poremećena zbog proglašenja dviju studijskih godina ratnim (1991, 1992), čime su studenti bili u mogućnosti prenositi veći broj ispita, tako da je gotovo nemoguće utvrditi stvarnu strukturu studentske populacije.

utvrđivanje latentnih struktura upotrijebljene multivarijatne procedure - faktorske analize pod komponentnim modelom uz PB - kriterij za ekstrakciju latentnih dimenzija. Kriterij za uvrštavanje varijable u pojedine faktore bila je veličina saturacije .50.

Bazične smo solucije transformirali u kose *orthoblique* pozicije, te smo tako bili u mogućnosti utvrditi pojedine koncepcije, koje više-manje koherentno egzistiraju u svijesti ispitanika.

Za utvrđivanje pojedinih relacija između koncepata etničkog identiteta i pripadnosti pojedinim socijalnim grupama koristili smo multiplu regresijsku analizu. Podaci su obrađeni na Sveučilišnom računarskom centru u Zagrebu.

I POJAM IDENTITETA

1.1. Problem definiranja i kratki pregled teorijskih pristupa

Kako je riječ o izrazito višeznačnom, apstraktnom, mnogostranom (Isajiw, 1988: 34) i kompleksnom pojmu, složivši se sa stajalištem Liebkindove (1989: 25) i nekih drugih autora (npr. Sarbin i Scheibe, 1983), smatramo da je nemoguće holistički obuhvatiti problem identiteta. Pritom ponajprije mislimo na više različitih razina analize koje pokrivaju taj fenomen, između kojih se ističu tri usmjerenja: ontologijska pozicija analize koju zbog različitih ograničenja i ozbiljnosti tematike svjesno izbjegavamo, psihologijska i sociopsihologijska, te različite inačice sociokulturologijskih pristupa.

U okviru psihologijskih/socijalno-psihologijskih orijentacija mogu se locirati tri utjecajna pristupa: a) psihodinamički pristup identitetu (Erikson, Hauser, Marcia i dr.) b) teorija personalnih konstrukata (Kelly, Bannister, Mair, Fransella i dr.) c) teorija kognitivno-afektivne konsistencije (Rosenberg, Abelson, Osgood, Tannenbaum, Festinger i dr.).

Psihodinamički pristup polazi od toga da ljudi ne stvaraju potpunu i totalnu identifikaciju s drugim(a), nego češće oblikuju parcijalne identitete, tj. identificiraju se preko pojedinih elemenata ovisno o situacijama. S tom svrhom autori te provenijencije rabe i pojam difuzije identiteta - kao stanje koje nastaje zbog dinamike socijalnoga života. Za Eriksona, rodonačelnika te orijentacije, identitet je rezultat interakcije vanjskih i unutarnjih varijabli koji djeluju na jednu socijalnu situaciju. Identitet je svojstvo ukorijenjeno u samoj osnovi ličnosti, a način na koji se izgrađuje uvijek je psihičke prirode (Erikson, 1956: 121).

Teorija personalnih konstrukata fokusira se na konstrukciju i rekonstrukciju sebe (*self*) kroz organizaciju i reorganizaciju personalnih konstrukata. Kelly smatra da je ponašanje neke osobe proizvod njezine vlastite konstrukcije stvarnosti. Personalni konstrukti uvijek su bipolarni, ali se razlikuju od kategoriziranja po tome što nije riječ o jednostavnim dihotomijama. Konstrukti su, kako smatraju autori te orijentacije, jedno od sredstava koje čovjek koristi u svrhu interpretacije vlastita iskustva. Svaki čovjek posjeduje vlastiti repertoar konstrukata, među kojima su najvažniji tzv. konstrukti jezgre, temeljni konstrukti (*core constructs*). Unutar socijalne psihologije različite se varijacije te teorije označavaju kao teorije atribucije.

Kognitivno-afektivna konzistencija teorijska je orijentacija koja analizira odnos između znanja, razumijevanja, vjerovanja i ponašanja ljudi, na jednoj strani i afektivnih konotacija koje ta razumijevanja, znanja i sl. imaju za osobu, na drugoj strani. Osim toga, po Festingerovoj teoriji kognitivne disonance, ljudi nastoje uskladiti svoja mišljenja, stajališta, vjerovanja i ponašanja (Festinger, 1957).

Područje sociokulturoloških orijentacija uglavnom ispunjavaju dva znanstveno-teorijska usmjerenja: socijalno, odnosno kulturno-antropološka perspektiva, te sociološki simbolički interakcionizam.

Socijalno-antropološka perspektiva (britanska tradicija - Keesig, Van Genep, Leach, Emblar i dr.) odnosno kulturno-antropološka perspektiva (američka tradicija - Clifford, Rosaldo, Geertz, Lampher i dr.) istražuje povezanost i smisao veze između predaka i potomaka u svrhu proučavanja i objašnjavanja naravi razlikovanja strukture srodstva u različitim etničkim skupinama. Važan su predmet analize rituali i obredi prijelaza (*rites de passage*) kao faktori integracije pojedinca u kolektivitet. Kolektivnom participacijom, trajnim potvrđivanjem pojedinih vrijednosti i vjerovanja reafirmira se, po Keesingu i dr., grupni identitet. Za Clifforda pak identiteti su prije svega konjunkturalni, a ne esencijalni, te su njihove autentičnosti, u biti, dogovorene istine (Clifford, 1988: 11).

Teorijska orijentacija koja bi se po navedenoj klasifikaciji našla negdje između psiholoških i kulturno-antropoloških usmjerenja, a koja iznimno brižljivo istražuje fenomen identiteta jest tzv. komplementaristička etnopsihoanaliza G. Devereuxa. Kombinirajući kategorijalni aparat i dostignuća prirodnih znanosti (ponajprije fizike) na jednoj strani i rezultate psihoanalize i etnologije na drugoj strani, autor pokušava izvesti određene generalizacije o različitim pojavama, procesima i djelovanjima, među kojima i o smislu i funkcionalnosti pojma identiteta.

Po Devereuxu može se govoriti o dvostrukom značenju identiteta: a) identitet kao apsolutna jedinstvenost pojedinca - neistovjetnost nekog A s bilo kojim drugim pojedincem B, C itd., utvrđena najmanje jednom vrlo preciznom operaci-

jom koja pokazuje da je A jedini član neke klase,² b) identitet kao apsolutna jedinost definirana s pomoću neponovljivog gomilanja nepreciznih određenja (npr. ratni saveznici Nijemaca - Japanci su proglašeni "počasnim arijevcima") (Devereux, 1990: 192-195).

Sociološki simbolički interakcionizam (Mead, Thomas, Goffman, Burke, Berger, Luckmann, Gecas i dr.) naglašava situacijski aspekt identiteta - akteri mogu razviti strategije samoprezentacije i dogovaranja s drugima u pojmovima situacijskih identiteta. Po interakcionista čovjekov identitet primarno je društveni konstrukt, a naglašava se razlika između pojmova "ja" - odgovor organizma na stajališta drugih i "mene" - organiziran skup stajališta drugih koje ličnost prihvata. Dvije su "klasične" tradicije interakcionizma: Čikaška škola - tzv. "procesualni interakcionisti" i Iowa škola - tzv. "strukturni interakcionisti" (Liebkind, 1989: 29). Za prve, ključni pojmovi su "definiranje situacije" i "konstrukcija stvarnosti", dok drugi analiziraju koncept uloge: identiteti se promatraju kao internalizirane uloge. Berger i Luckmann zaokružuju, te time na neki način sumiraju oba ta pristupa, shvativši identitet kao ključni element subjektivne zbilje, koji je u procesu socijalizacije internaliziran, te kao takav institucionaliziran i putem tradicije i taloženja legitimiziran (Berger i Luckmann, 1992).

Navodeći tek manji broj teorijskih usmjerenja i pozicija analize, u prilici smo da na datom "primjeru" uočimo složenost i višeznačnost kako samoga pojma identiteta, tako i cjelokupne problematike koju identitet kao fenomen pokriva. Vjerojatno su iz tog razloga pojedini autori označili identitet kao ideološki fantom koji treba isključiti iz znanstvenoga diskursa (npr. van Soest i Verdonk, 1984: 5).

1.2. Personalni i socijalni identitet(i)

U našoj smo analizi pošli od podjele identiteta³ na personalni i socijalni, pri čemu smo - shvativši etnički identitet kao oblik izražavanja pripadnosti određenom kolektivitetu (etničkoj skupini) - naglasak stavili na izučavanje socijalnih identiteta.

Socijalni identitet označili smo kao niz (*set*) socijalnih kategorija kojima pojedinac pripada i preko kojih ostvaruje identifikaciju.

Ostvarujući članstvo u određenoj skupini i prihvaćajući pojedine elemente grupnoga identiteta, pojedinac ne isključuje svoju pripadnost i identifikaciju s drugim grupama; riječ je o onom što Erikson i pripadnici psihodinamičkog

² Pojam klase Devereux koristi isključivo u matematičko-logičkom smislu.

³ Uporaba pojma "identitet" u nastavku teksta iz 'tehničkih' (operacionalnih) razloga reducirana je na pojam pripadnosti.

pristupa nazivaju difuzija identiteta. Ipak, postoji razlika u važnosti koju pojedinac pridaje skupinama kojih je član.

Složivši se s Roosensom da bez obzira kojem broju socijalnih jedinica pojedinac pripadao, on preferira neke 'identitete' nad drugima, tako da se može utvrditi određena hijerarhija identiteta za svaku osobu (Roosens, 1989: 16). Ovim istraživanjem nastojali smo istražiti kako izgleda ta hijerarhijska struktura za pripadnost pojedinim društvenim grupama.

1.3. Hijerarhija socijalnih identiteta

Kao što je u uvodnom dijelu rečeno, instrument za mjerenje pripadnosti pojedinim društvenim skupinama obuhvatio je devet tipova grupne pripadnosti: pripadati određenoj rasi, obitelji, rođačkoj skupini, etničkoj skupini (operacionalizirano kao narod), regiji, političkoj partiji, određenoj konfesiji (operacionalizirano kao vjera), rodnom kraju, gradu, zavičaju i profesiji. Od ispitanika se zahtijevalo da izraze vlastito stajalište o tome koliko je njima osobno važno biti pripadnikom svake od navedenih grupa. Ispitanici su se opredjeljivali na ljestvici 1 - 5 (od "uopće mi nije značajno" do "jako mi je značajno") i obradom podataka dobiveni su slijedeći rezultati.

Tablica 1. Pripadnost socijalnim grupama - frekvencije⁴

SOCIJALNE GRUPE	PROCIJENA VAŽNOSTI				
	1+2	4+5	3	x	rang
regionalna grupa	24.1	68.1	7.7	3.58	4
rasa	37.2	46.7	14.9	2.92	8
rođačka grupa	36.6	50.7	12.7	3.15	7
politička partija	75.5	15.1	9.4	2.09	9
vjera	33.3	60.4	6.3	3.37	6
zavičaj/ rod. grad	17.8	75.5	6.7	3.77	3
narod	15.4	79.5	5.0	3.91	1
obitelj	17.8	75.1	7.0	3.85	2
profesija	25.9	58.7	15.4	3.42	5

⁴ Svi pojmovi koji se nalaze u ovoj tablici (osobito rasa, vjera, narod) uporabljeni su kao takvi (u ovom obliku) ponajprije iz operacionalnih razloga (pretpostavili smo da ih ispitanici koriste i percipiraju u tom obliku), pri čemu nam je jasno da su u pitanju nazivi koji nemaju znanstvenu vrijednost.

Najveći broj ispitanika označio je pripadništvo vlastitoj etničkoj grupi kao najznačajniju od svih navedenih društvenih grupa (čak 79.5%; $x = 3.91$), dok se pripadanje obitelji našlo na drugom mjestu ($x = 3.85$).

Pripadati rodnom kraju, gradu, zavičaju za većinu ispitanih dolazi na treće mjesto po stupnju važnosti ($x = 3.77$), a regionalna identifikacija je na toj "ljestvici" zauzela četvrtu poziciju. Peti i šesti su pripadnost profesiji ($x = 3.42$), odnosno pripadnost vjeri ($x = 3.37$), dok su se kao najslabije rangirani našli sedmi - pripadati rođачkoj skupini ($x = 3.15$), osmi - pripadati rasi ($x = 2.92$) i deveti - pripadati političkoj partiji koja zastupa moje ideje i interese ($x = 2.09$).

Ono što se posebno ističe i što je uočljivo iz dobivenih rezultata jest da ispitanici općenito ističu važnost pripadanja skupinama (prevlast društvenog nad osobnim identitetom). Osim pripadnosti političkim partijama i donekle rasi, svih ostalih sedam oblika grupne identifikacije ocijenjeni su od strane ispitanika kao važni ili pak vrlo važni. Osobito je zanimljivo to da se pripadnost etničkoj grupi našla na najvišem mjestu u hijerarhijskoj strukturi pripadnosti, čak na višem mjestu od tzv. primarne skupine - obitelji, što govori u prilog značenju i potrebi za analizom etničkog aspekta identifikacije kao segmenta socijalnog identiteta.

Na prvi pogled čini se ispravna Harréova hipoteza o "univerzalnoj" dominaciji strukturalnih nad taksonomskim grupama (Liebkind 1989: 29), međutim, iako smo mišljenja da su različite situacijske determinante proizvele takvu hijerarhijsku strukturu, nastojat ćemo biti oprezni i tek nakon daljnjih analiza izreći svoj sud.

II TEORIJSKI PRISTUPI FENOMENU ETNIČKOG IDENTITETA

2.1. Identitet i etnički identitet

Nepostojanje konsenzusa u pogledu definiranja samoga pojma identiteta ne znači ujedno i potpuno neslaganje različitih pristupa u analizi tog fenomena. Tako većina autora ne niječe da identitet ispunjava nekoliko osnovnih funkcija među kojima: a) pomaže prilikom izbora; b) čini mogućim odnose s drugima; c) daje snagu i elastičnost (Giberneau, 1992: 3).

Etnički identitet, kao što je već rečeno, po našem je sudu varijanta kolektivnog identiteta (Kreutz, 1992: 1), odnosno jedan od oblika socijalnog identiteta (Liebkind, 1989: 29; Tajfel, 1974) unutar općega generalnog identiteta.⁵

⁵ O složenosti interpretacija i podjela identiteta vidi Lange i Westin, 1985.

Koristeći se terminologijom Devereuxa mogli bismo slikovito reći da pojedinac posjeduje dovoljan broj dovoljno različitih klasnih identiteta, od kojih svaki predstavlja pojedinu "alatku", a svi zajedno čine "kutiju za alat" (Devereux, 1990: 203) iz koje pojedinac zahvaća, ovisno o situaciji i potrebi onu koja mu trenutno koristi i s kojom se bolje osjeća. Naglašenost pripadnosti etničkoj skupini (dobivena i ovim istraživanjem), upućuje na problem pozicije etničkog u odnosu na druge aspekte socijalnog identiteta. Da li je u pitanju univerzalna pojava dominacije etničkog nad ostalim oblicima grupnog identiteta ili se može govoriti tek o situacijski determiniranoj pojavi? U nastavku rada nastojat ćemo elaboriranjem dostupne literature utvrditi o kakvu je fenomenu riječ.

2.2. Teorije etničkog identiteta

S obzirom na postavljena pitanja, teorijski odgovori nameću sljedeće tipologije. Iz sociološke pozicije analize pristupi se daju podijeliti na: a) primordijalističke i b) situacionističke; iz sociokulturno-antropološkog okvira može se govoriti o - a) etničkom identitetu kao prirodnoj pojavi, b) etničkom identitetu kao funkciji socijalne interakcije i c) etničkom identitetu u kontekstu globalnih odnosa moći i suvremenog svjetskog ekonomskog sustava; iz socijalno psihološke perspektive, kako smo već prije naveli, mogu se izvesti a) etnički identitet u relaciji dinamičan - statičan (aktivitet - heriditet) b) etnički identitet kao oblik personalnoga konstrukta c) kognitivno-afektivna konzistencija, te koncept komplementarističke etnopsihoanalize G. Devereuxa.⁶

Primordijalizam i situacionizam zapravo su dva pola jedne dimenzije koji se "sukobljavaju" na pitanju egzistencije etničkog identiteta u terminima racionalno - iracionalno. Primordijalisti (npr. Isaacs, 1976; Khleif, 1982; Horowitz, 1976; Supek, 1992 i dr.) promatraju etnicitet, a time i etnički identitet, kao iracionalnu odanost 'elementima' poput srodstva, teritorija ili religije (Mc Kay, 1983). Temelj etničke identifikacije, solidarnosti i agresivnosti prema drugim skupinama predstavljaju, dakle, iracionalni impulsi (afekti), koji dominiraju kolektivnim životom tradicionalnih zajednica (Štulhofer, 1993: 366). Takvo se iracionalno ponašanje označava kao gregarizam, "nagon krda", i po teoretičarima te orijentacije vuče korijene iz životinjskog porijekla čovjeka. A izražavanje etničkog identiteta (osobito u agresivnom obliku) upućuje na predmodernost i nedovoljnu razvijenost. Za Isaacs bazični grupni identitet jest oznaka tzv. idola plemena, tj. primordijalnih afiniteta koji počivaju na strahu, neznanju i nerazumijevanju (Isaacs, 1976).

⁶ U nastavku rada nešto ćemo manju pozornost obratiti onim interpretacijama koje smo dijelom upoznali u tumačenju pojma identiteta.

Nasuprot tome, situacionisti (npr. Okamura, 1981; van Soest i Verdonk, 1984; Hechter, 1987; Lyman i Douglass, 1973), te osobito zastupnici teorije kompeticije i RCT (*rational choice*) pristupa ističu da je etnička pripadnost racionalna strategija za ostvarivanje socijalnih, političkih, ekonomskih i drugih ciljeva kako etničkih skupina, tako i pojedinaca kao individualnih etnika (Lyman i Douglass, 1973: 349). Etnički je identitet, drugim riječima, označen kao oblik racionalne reakcije na socijalne pritiske (Lange i Westin, 1981).

Lyman i Douglass izričito kažu: "Iz perspektive etničkog aktera, etnicitet (odnosno etnički identitet) jest i mentalno stanje i potencijalna smicalica u nekom susretu, ali neće biti ni jedno ako ne može biti proizveden ili pokrenut" (Lyman i Douglass, 1973: 349). U tom smislu pojedinci koriste etnički identitet kao manevar ili strategiju u ostvarivanju vlastitih "životnih šansi", ali, kao što se vidi iz prethodne konstatacije ne isključuju se ni vanjski tj. okolinski poticaji. To su prije svega društveni odnosi i okolinski uvjeti koji imaju utjecaja na sužavanje niza individualnih izbora (Hechter, 1986: 266).

Većina autora ove provenijencije razlikuje tzv. objektivna obilježja etničke skupine (npr. zajedničko iskustvo, zajednički biološki precizni, zajednički kulturni predlošci i sl.) i percepciju etničkog identiteta kao isključivo subjektivan proces - stvar stupnja (osobnog uvjerenja, o.a.) kako kažu Lange i Westin (Lange i Westin, 1985). Operira se uporabom pojma mijenjanje etničkog identiteta (*ethnic identity switching*), koji usporedo s mijenjanjem drugih uloga čini osnovnu taktiku zasnivanja konsenzusa, osiguravanja suglasnosti i izbjegavanja sukoba. Na primjer Duijzings komentira pojavu tzv. Egipćana na Kosovu i u Makedoniji, kojih je etnički identitet ponajprije determiniran ekonomsko-političkim odnosima, odnosno pozicijom moći među susjednim i dominirajućim etničkim skupinama - Albancima i Srbima. Tako se "Egipćani" (koje Duijzings po etničkom porijeklu smatra Romima) na popisu stanovništva 1981. godine izjašnjavaju kao Albanci (kontrola strateških institucija u rukama Albanaca), a na slijedećem popisu 1991. zahtijevaju da budu priznati kao zasebna etnička skupina - Egipćani; Srbi su preuzeli političku hegemoniju i više nije prednost biti Albanac (Duijzings, 1992).⁷

Hechter precizira poziciju te orijentacije naglašavajući da u etničkim odnosima nema ništa *per se*, u uporabi su standardni pojmovi iz opće sociologije (formiranje skupina, solidarnost, asimilacija i kolektivna akcija) (Hechter, 1986: 265), a 'udruživanje' u etničku skupinu, smanjuje "cijenu koštanja" kolektivne akcije jer se zasniva na kulturnoj bliskosti aktera.

⁷ Bez namjere ulaženja u polemiku s tom teorijskom pozicijom, potrebno je naglasiti da je takav oblik "etničkog ponašanja" poznat i od prije (kod Roma, Židova i dr. etničkih skupina) i u etnologiji se označava kao etnička mimikrija.

U radikalnoj varijanti teorija je kompeticije vrlo bliska sociobiološkom tumačenju etniciteta. Van den Berghe, primjerice, smatra da je teorija racionalnoga izbora primijenjena na etnicitet predstavlja samo inačica sociobiološkog tumačenja (Štulhofer, 1993: 368). Također osnovni postulat RCT - djelovanje aktera usmjereno je maksimalizaciji dobitaka - vrlo je sličan etološkim pojmovima *inclusive fitness* i sebični gen.

U okviru shvaćanja da je etnicitet tzv. prirodna pojava, odnosno objektivno (i isključivo objektivno) dana činjenica, ne pravi se razlika između konkretne etničke skupine i svijesti o pripadnosti takvoj ili bilo kojoj skupini. Različite inačice te orijentacije obično kombiniraju pojedine elemente poput jezika, tradicije, običaja, zajedničke povijesti, religije, teritorija i sl. u cilju iznalaženja "prave" definicije etniciteta, ili kulturno-antropološkim rječnikom, etnosa. Etnički identitet u takvom shvaćanju nije ništa drugo do inherentno svojstvo koje počiva na kombinaciji navedenih elemenata. U svom korijenu ova tradicija baštini Herderovu ideju *Volksgeista* - narodnoga duha (Finkelkroust, 1992: 14), koji je označen kao konstanta sa sudbinskom dimenzijom. Ova je koncepcija bila vrlo popularna krajem devetnaestog stoljeća i početkom dvadesetog u obliku orijentacija poput tzv. psihologije naroda, antropogeografije i sl., a njezin djelomični *revival* možemo očekivati uskoro, i ne samo kroz ideologiju tzv. "nove desnice" kako egzistira danas.⁸

Teorija etniciteta kao funkcije socijalne interakcije, čiji je rodonačelnik F. Barth (premda su slične interpretacije postojale i prije - npr. Širokogorovljeva teorija etnosa; Rihtman - Auguštin, 1989), svakako je prekretnica u tumačenju etničkih odnosa. Ne samo pristupi u kulturnoj antropologiji nego i većina drugih suvremenih orijentacija u sociologiji i socijalnoj psihologiji neizbježno polaze od nekih Barthovih "otkrića". Polazna pretpostavka Barthove teorije jest da svjesno kulturno distanciranje između ljudskih skupina nije posljedica njihove pretpostavljene prostorne ili društvene izolacije, nego obrnuto, upravo njihove interakcije (Supek, 1989: 146). On uvodi distinkciju između etničke organizacije skupine i etničke identifikacije pojedinca na jednoj strani i tzv. objektivne istraživane kulture kojom su etničke skupine konceptualno definirane. Kritizirajući klasični koncept po kojem je etnička skupina prirodna pojava i kao takva označena kao grupa ljudi sa zajedničkom kulturom i porijeklom, koju označavaju granice njezine kulture, Barth naglašava da su etničke granice prvenstveno socijalne, što znači da je etnička grupa u prvom redu oblik socijalne organizacije u kojoj "sudionici" koriste određene

⁸ Ovom tvrdnjom, dakako, ne pokušavamo dovesti Herdera u izravnu vezu s teoretičarima "nove desnice", niti ga "optužiti" za antropogeografske koncepte devetnaestoga stoljeća, nego samo naglašavamo da se teoretičari tih koncepata pozivaju na Herdera i nastoje interpretirati njegove ideje u vlastitom svjetlu.

kulturne crtice koje se mogu ili ne mogu historijski verificirati (Roosens, 1989: 12). Sukobi među etničkim skupinama nastaju zbog kontakta i konkurencije za iste resurse,⁹ a ne zbog nepoznavanja drugih etničkih grupa, autarkičnosti i tradicionalnog nepovjerenja prema strancima. Kako zaključuje O. Supek, Barth je radikalno izmijenio koncept etnosa i etničkog identiteta, izdvojivši ga iz konteksta "objektivnog kulturnog sadržaja" i stavivši ga u kontekst društvene interakcije. Tako etnos nije više ni prirodno ni primordijalno stanje nego proces (Supek, 1989: 147).

Teorijska usmjerenja koja smo ovdje označili kao etnički identitet u kontekstu globalnih odnosa moći i suvremenoga svjetskog ekonomskog sustava (prema Supek, 1989: 147), predstavljaju različite recentne koncepcije (Cohen, Wolf, Cole, i dr.) unutar kulturno-antropologijskog okvira mišljenja, koje zasnivajući se na Barthovoj teoriji kritike koncepta granica i kognitivnog samorazgraničavanja etničkih grupa, čini nam se, pomalo napuštaju pojam etnosa, a time i teren etniciteta, i ulaze u područje povijesti, (osobito socijalne povijesti), historijske sociologije i politologije. Ne osporavajući značenje povijesne dimenzije koju ti autori ravnopravno uvode sa sinkronijom socijalne interakcije, smatramo da ta koncepcija odveć naglašava političku poziciju društvenih elita u oblikovanju etničkih identiteta (a naravno i subetničkih i regionalnih identiteta koji u kulturno-antropologijskoj analizi treba da figuriraju na istoj razini). Kada je riječ o tzv. nacionalnom identitetu (čime smo na terenu političke i historijske sociologije), taj pristup se i nama čini uvjerljivim. U tom pogledu slažemo se i sa Wolfovom tvrdnjom da ekonomska i politička globalizacija ne uništava etnos nego ga transformira.

Pridonos socijalne psihologije u izučavanju relacija između etniciteta i identiteta naglašeniji je na polju identiteta, dok se etnički identitet gotovo redovito promatra kao jedan od segmenata socijalnog identiteta, što je, kako je već navedeno i naše polazište.

Dok psihodinamički pristup naglašava aktivističku dimenziju etničke identifikacije i "parcijalističnost" ljudskih identiteta za razliku od tzv. hereditarnog pristupa, teoretičari atribucije, slično simboličkim interakcionistima, promatraju pojedince i grupe u terminima raspoloživih repertoara konstrukata, a zastupnici kognitivno - afektivne konzistencije inzistiraju na skladu između različitih psiholoških komponenata (kognitivne, afektivne i bihevioralne) u svrhu harmoničnog usklađivanja ljudskih stavova, i ponašanja.

Nešto je drukčiji koncept Devereuxa koji razlikuje etnički identitet i etničku ličnost. Po Devereuxu je etnička ličnost operabilnija pojmovna shema konstruirana

⁹ Kao što se može primjetiti, suvremene koncepcije RCT, odnosno teorije kompetencije, "naštine" Barthova "otkrića".

s pomoću induktivnih poopćenja na osnovi izravno promatrana ponašanja (tzv. tipičnog ponašanja) i izravno promatrana verbalnog ponašanja posebnoga tipa, kako to označava sam autor (Devereux, 1990: 197) (govoreći razumljivijim riječnikom i on pravi razliku između stavovske strukture pojedinca i ponašanja), dok je etnički identitet “zaražen” pojam čija je operabilna mogućnost znatno ograničena, pa on tako nije ni logički ni operativno induktivno poopćenje konstruirano na osnovi podataka, nego je jednostavno sredstvo za trijažu i etiketiranje (Devereux, 1990: 204). Kao što se može uočiti, i za Devereuxa etnički identitet jest ideološka fikcija, premda je pojam etničke ličnosti (analogija povučena s Meadovom modalnom ličnosti) u potpunosti nadomjestio značenje i smisao etničkog identiteta.

Različite teorijske pozicije koje smo dijelom upoznali u ovom kratkom pregledu pružaju komplekse mogućih odgovora na neka od postavljenih pitanja o smislu, funkciji i oblicima izražavanja etničkog identiteta.

Kako je cilj našeg istraživanja bilo utvrđivanje stvarnih egzistirajućih koncepcija etničkog identiteta, bili smo prisiljeni odlučiti se za jedan od mnogobrojnih postojećih koncepata.

S obzirom da najveći broj teorija (osobito kad je riječ o tzv. makroteorijama) ima dosta ograničene operacionalne mogućnosti (poznato je: što je teorija općenitija i “apstraktnija” veća joj je persuazivna moć, dok joj se stupanj “kvantifikacije” i “egzaktnosti” smanjuje) naš je izbor bio znatno sužen. Ipak, uz manje korekcije, pokušali smo operacionalno postaviti koncept retencije etničkog identiteta Wsevolđa W. Isajiwu.

III TEORIJSKI MODEL WSEVOLĐA W. ISAJIWA, NJEGOVA OPERACIONALIZACIJA I APLIKACIJA

3.1. Koncept retencije etničkog identiteta W. Isajiwu

Shvativši etnički identitet, unutar općeg societalnog identiteta, kao višeznačan (*multi-sided*) pojam, a ne kao *zero-sum* fenomen (bez ostatka), Isajiw je u svojoj analizi ponajprije zaokupiran segmentima koji “izgrađuju” identifikaciju, odnosno pojedinim elementima koji mogu biti više ili manje presudni za zadržavanje (retenciju) etničkih identiteta. Istražujući pluralno društvo kakvo je kanadsko, autor je nastojao uočiti koji su to ključni aspekti za pojedince i etničke skupine koji determiniraju njihova stajališta, ponašanja, znanja i osjećanja u vezi s njihovim etničkim porijeklom. Isajiw promatra etnički identitet, prije svega, kao sociopsihološki fenomen koji se izvodi iz članstva u konkretnoj etničkoj grupi (Isajiw, 1988:

35). Razlikujući etničku grupu kao “kategoriju” koja razvija: a) društvenu organizaciju - objektivni fenomen koji osigurava strukturu na kojoj počiva etnička zajednica; i b) identitet - subjektivni fenomen koji pojedincima daje osjećaj pripadanja, a zajednici osjećaj jedinstvenosti i povijesnog značenja - autor se oslanja na Lewinovu definiciju po kojoj je etnički identitet način na koji osobe, na osnovi svog etničkog porijekla, psihološki sebe lociraju u odnosu prema jednom ili više društvenih sustava te na koji oni razumijevaju i lociraju druge u relaciji prema tim sustavima (Lewin, 1948).

Etničko je porijeklo definirano kao socijaliziranost u određenoj etničkoj grupi ili kroz egzistenciju predaka stvarnih/simboličkih članova (te) etničke skupine.

Promatrajući različite imigrantske etničke skupine, Isajiw je bio u prilici uočiti svojevrstan etnički sinkretizam, koji je mogao nastati zbog “konflikta u identifikaciji”, osobito kad je riječ o više generacijskim situacijama. Osim toga, istražujući sve veće etničke grupacije kanadskih imigranata, pokazao je da pojedine etničke skupine pridaju veću važnost jednim, a druge skupine drugim činiocima etničkog identiteta.

Kritizirajući Parkovu hipotezu o jednolinijskoj asimilaciji imigranata, ali i Hansenov koncept o otporu druge generacije prema vlastitoj etničkoj grupi i povratku treće generacije ‘korijenima’, Isajiw apostrofira određeni relativizam i višedimenzionalnost u percipiranju etničkih identiteta, što i jest temeljna pretpostavka svakog ozbiljnijega suvremenog istraživanja.

S obzirom da je etnički identitet shvatio kao socijalno-psihološki fenomen, Isajiw razlikuje vanjske i unutarnje aspekte etničkog identiteta.

Vanjski aspekti upućuju na promatrano ponašanje, koje on označava kao kulturno i socijalno: a) govorenje etničkog jezika, prakticiranje etničkih tradicija itd.; b) sudjelovanje u etničkim mrežama (*personal networks*) poput obitelji i prijatelja; c) sudjelovanje u etničkim institucionaliziranim organizacijama, kao što su crkve, škole, poduzeća, mediji itd.; d) sudjelovanje u etničkim dobrovoljnim udruženjima, poput klubova, “društava”, omladinskih organizacija i sl.; e) sudjelovanje u priredbama sponzoriranim od strane etničkih organizacija poput izleta, koncerata, utrka, plesova, itd.

Po Isajiwu, vanjski aspekti etničkog identiteta su objektivne “kategorije”, dok su unutarnji aspekti etničke identifikacije subjektivni i kao takvi upućuju na stajališta, osjećaje, ideje i sl., odnosno mogu se podijeliti na najmanje tri dimenzije: a) kognitivnu b) moralnu i c) afektivnu. Kognitivna dimenzija uključuje “znanje” o sebi (*self-images*), znanje o vlastitoj skupini, znanje pojedinčeva grupnog naslijeđa

i historijske prošlosti (realne, fiktivne ili pojedinih selektiranih "aspekata" prošlosti), znanje o vrijednostima pojedinačne skupine koje su dio grupnoga naslijeđa. Moralna dimenzija podrazumijeva postojanje osjećaja grupnih obveza (npr. važnost učenja etničkog jezika vlastitim potomcima, endogamija unutar etničke grupe, pomaganje članovima etničke grupe da nađu posao). Afektivna (kathetička) dimenzija etničkog identiteta, kako drži Isajiw, "pokriva" osjećaje privrženosti grupi između kojih su najvažniji: a) osjećaji sigurnosti i simpatije (međusobno razumijevanje, suosjećanje i asocijativna preferencija sa članovima pojedinačne grupe, kao i protiv članova druge grupe) b) osjećaji sigurnosti i udobnosti u kulturnim predlošcima pojedinačne skupine, kao i suprotivljenje kulturnim predlošcima drugih skupina i društava.

Različite kombinacije navedenih segmenata etničke identifikacije stvaraju različite oblike etničkih identiteta. Određujući idealne tipove, autor navodi ritualistički etnički identitet, ideološki etnički identitet, identitet otpora/pobune, te identitet etničkog reotkrića, a kao takve, kako smo već napomenuli, pripisuje ih pojedinim etničkim skupinama. Tako su npr. u njegovu istraživanju (uporaba univarijantnih statističkih postupaka) francuski i židovski studenti visoko rangirani na varijablama pohađanja župnih škola, endogamiji i unutar grupnom prijateljstvu, Ukrajinci na uporabi i značenju etničkog jezika, dok su Skandinavci vrlo nisko rangirani na svim varijablama (Isajiw, 1988: 45).

3.2. Operabilnost modela i modifikacija

Kao i većina drugih koncepata koji proučavaju fenomen etniciteta, odnosno etničkog identiteta, i Isajiwov je model koncipiran da istraži neke segmente etničke identifikacije u različitim etničkim skupina i to primarno u svrhu razumijevanja i redukcije etničkih sukoba, kao i pronalaženja adekvatnih modusa za integraciju imigranata u dominantni nacionalni okvir. Stara ideja *melting pota*, kroz funkcionalističku interpretaciju procesa asimilacije (u varijantama amalgamacije i inkorporacije) i diferencijacije (u obliku divizije i proliferacije) koju je inaugurirala čikaška škola, a detaljnije razvio Horowitz (1976: 114), ostala je u "anglo-američkoj" tradiciji (i administrativno-političkoj i teorijsko-istraživačkoj) temeljnim smjerom razmišljanja. Iz tog se razloga naglasak stavlja na tzv. sadržajno-prostornu ili razlikovnu dimenziju u shvaćanju etničkih odnosa.

Da bismo mogli uporabiti dani model na znatno drukčijoj populaciji (studenti, pripadnici dominantne etničke grupe, i relativno homogena = jedna etnička skupina), te u radikalno različitoj situaciji (stanje ni rata ni mira), bili smo prisiljeni izvesti određene modifikacije u okviru Isajiwove konceptualne sheme. Tako smo dodali pojedine varijable preko kojih smo nastojali Isajiwov koncept adaptirati na istraživanu situaciju. Osim toga, određene korekcije bile su nužne i zbog uporabe različitih statističkih postupaka, jer se Isajiw, kako smo već spome-

nuli, koristio samo elementarnim univarijantnim postupcima. Bihevioralna dimenzija unutar Isajiwova koncepta adaptirana je kroz stupanj važnosti prakticiranja pojedinih aktivnosti vezanih uz različite 'etničke sadržaje'.

3.3. Prezentacija rezultata istraživanja

3.3.1. Komponentna analiza indikatora etničkog identiteta

Uporabom faktorske analize uz primjenu PB - kriterija ekstrakcije nastojali smo utvrditi egzistirajuće latentne strukture mišljenja o pojedinim sadržajima iz sklopa nazvanog "etnički identitet", odnosno željeli smo dobiti neke konkretne tipove etničkih identiteta koji postoje i kao takvi se percipiraju u svijesti ispitanika. U bazičnoj soluciji, analizirane varijable pojavljuju se u obliku tri komponente (faktora) koje zajedno tumače 50.43% varijance. Kao što je u uvodu pojašnjeno, bazične smo solucije transformirali u kose latentne pozicije *orthoblique*-rotacijom. Zbog velikoga broja varijabli u interpretaciji su uzete u obzir samo varijable sa saturacijom iznad .50.

Potrebno je naglasiti da su nazivi faktora umnogome arbitrarni, a razlog tome jest dijelom i naša želja da ostanemo unutar teorijskog okvira W. Isajiwu.

Tablica 2. Faktorska struktura OBQ 1

Sadržaj	korelacija
1. Strogo se držati tradicije mog naroda	.77
2. Posjećivati institucije koje me vezuju uz moj narod (npr. crkva)	.76
3. Prakticirati vjerske obrede i rituale koje propovijeda vjera mog naroda	.75
4. Poštivati i redovito prakticirati običaje mog naroda	.75
5. Stupiti u brak isključivo s pripadnikom/com mog naroda	.74
6. Prakticirati isti način života kao i moj narod	.72
7. Ostvarivati osjećaj sigurnosti i zaštićenosti u okrilju svog naroda	.68
8. Žrtvovati se za dobrobit mog naroda	.67
9. Družiti se isključivo s pripadnicima mog naroda	.67
10. Isticati grb i zastavu, te druga obilježja mog naroda	.65
11. Sudjelovati na manifestacijama koje imaju za cilj promoviranje značaja mog naroda	.65
12. Ukoliko sam u poziciji, pomagati isključivo pripadnicima mog naroda da nađu zaposlenje, upis na fakultet i sl.	.64
13. Učiti vlastitu djecu običajima, te im prenositi tradiciju svog naroda	.59

svojevrsne vrijednosti = 7.68; % ukup. varijance = 30.7; % faktorske varijance = 60.88

Sadržaji koji oblikuju ovaj faktor, kako se može vidjeti iz tablice, jesu prije svega prakticiranje tradicije, posjećivanje tzv. etničkih institucija, rituali i obredi, običaji, endogamija, isti način života, sigurnost i zaštićenost unutar etničke skupine, žrtovanje za etničku grupu, "druženje" s članovima etničke skupine, manifestiranje etničkih obilježja, sudjelovanje u "etničkim" manifestacijama, kao i grupni nepotizam. Svi navedeni "indikator" upućuju na to da ispitanici koji percipiraju pripadnost vlastitoj skupini na osnovi navedenih elemenata identifikacije, u mnogo čemu vlastitu etničku skupinu prepoznaju kroz određeno vjersko manifestiranje pripadnosti. Na to napose upućuju visoko saturirane varijable kojih sadržaj potencira tradiciju, religijske ustanove - crkva, vjerske obrede i rituale, ali je također naglašena i ritualističko- moralistička dimenzija (koristeći terminologiju Isajiw) - opet tradicija, obredi i rituali, običaji, isti način života i dr. Ne treba ispustiti iz vida i elemente identifikacije poput sigurnosti i zaštićenosti, žrtvovanje za etničku grupu, koji čine dimenziju koju Isajiw naziva afektivnom. Iz navedenih razloga mišljenja smo da bismo taj faktor mogli nazvati *etnički identitet utemeljen na religijskoj osnovi* ili, koristeći Isajiwove pojmove *ritualističko-afektivni etnički identitet*.

Tablica 3. Faktorska struktura OBQ2

Sadržaj	korelacija
1. Ne pokazivati nikakav interes prema događajima iz prošlosti naroda kojem pripadam	78
2. Ne osjećati nikakvu obavezu prema narodu kojem rođenjem pripadam	70
3. Ne izražavati nikakav osjećaj vezanosti za narod čiji sam pripadnik	66
4. Izbjegavati kontakte s pripadnicima mog naroda	63
5. Nastojati izbjeći svaki kontakt s kulturom naroda kojem pripadam	63

svojevne vrijednosti = 2.91; %ukupne varijance = 11.65%; faktorske varijance = 23.10

Za razliku od prethodne latentne dimenzije, varijable koje čine ovaj faktor negativno su konotirane u odnosu prema vlastitoj etničkoj grupi. Prvu skupinu (tri visoko saturirane varijable) čine tvrdnje kojih sadržaj upućuje na neizražavne interesa, obveze i osjećaja vezanosti prema vlastitoj etničkoj grupi (zadovoljene su sve tri dimenzije odbacivanja - kognitivna, moralna i afektivna), dok drugu skupinu oblikuju dvije varijable koje naglašavaju izbjegavanje svakog kontakta s pripadnicima vlastite etničke skupine. Stoga je, držimo, opravdano nazvati ovaj faktor *identitet otpora prema vlastitoj etničkoj grupi*.

Tablica 4. Faktorska struktura OBQ 3

Sadržaj	korelacija
1. Poznavati i dijeliti zajedničke vrijednosti mog naroda koje su dio narodnog naslijeđa	82
2. Poznavati povijesne događaje iz prošlosti mog naroda	76
3. Znati mitove i priče iz povijesti mog naroda	72
4. Učiti vlastitu djecu običajima, te im prenositi tradiciju svog naroda	71
5. Sudjelovati u udruženjima organiziranim u svrhu promicanja kulture i duha mog naroda	62
6. Žrtvovati se za dobrobit mog naroda	50

svojsvene vrijednosti = 2.02; %ukupne varijance = 8.07; %faktorske varijance = 16.0

Treća latentna dimenzija sastoji se od 12 varijabli, od kojih je 6 zadovoljilo kriterij saturacije 0.50 i više. Kao što je uočljivo iz tablice, najvišu korelaciju s faktorom imaju tvrdnje koje apostrofiraju pojedine kognitivne sadržaje vezane uz vlastitu etničku grupu - zajedničke vrijednosti, poznavanje povijesnih događaja, prenošenje tradicije i običaja, znanje mitova i priča iz povijesti etničke grupe. Uz to treba napomenuti da se kao visoko saturirana pojavljuje 'aktivistička' varijabla - "sudjelovanje u udruženjima organiziranim u svrhu promicanja kulture i duha svog naroda" koji upućuje, (a to će i daljnje analize pokazati) na pridavanje važnosti organizacijskoj dimenziji u izražavanju identifikacije s etničkom grupom. Naglašeni elementi poznavanja i vrednovanja znanja o etničkoj grupi sugeriraju da se u tom faktoru oblikovao sklop tzv. kognitivnog sadržaja, pa smo ga tako i nazvali - "kognitivni" etnički identitet, ili korektnije etnički identitet utemeljen na znanju o vlastitoj etničkoj grupi.

Tablica 5. Korelacije orthoblique faktora

-	OBQ1	OBQ2	OBQ3
OBQ1	1.00		
OBQ2	-.12	1.00	
OBQ3	.45	-.24	1.00

S obzirom da nam faktorska analiza ne daje mogućnost da konstatiramo koliko je svaka od pojedinih dimenzija zastupljena u realnosti, pokušali smo to doznati kroz zbroj aritmetičkih sredina prve četiri varijable od svakog faktora.

Tablica 6. "Rangovi" prihvatljivosti dobivenih faktora

varijabla u faktoru	OBQ1 (x)	OBQ2 (x)	OBQ3 (x)
1.	2.72	2.20	3.68
2.	3.00	2.26	3.78
3.	2.94	2.29	3.76
4.	2.94	1.57	3.34
$\Sigma x/4$	2.90	2.08	3.64

Kao što je evidentno iz tablice, etnički identitet utemeljen na znanju o vlastitoj etničkoj grupi pokazao se najprihvatljivijim oblikom identifikacije u populaciji, njemu blizak (kroskorelacija .45) etnički identitet utemeljen na religijskoj osnovi popunjava drugu poziciju, dok je, čini se, najmanje zastupljen tip identifikacije kao oblika otpora prema vlastitoj etničkoj grupi.

3.3.2. Regresijska veza socijalni 'identiteti' i percipiranje etničkog

Uočivši da tipovi etničke identifikacije dobiveni u ovom istraživanju "potječu" iz različitih oblika grupne pripadnosti, uporabom multiple regresijske analize nastojali smo locirati i 'raščistiti' tu vezu.

Tablica 7. Etnički identitet utemeljen na religijskoj osnovi (OBQ1)

pripadnost soc. grupama	korelacija	beta-ponder	koef. parc. korelacije	sig.
pripadati vlast. vjeri	.70	.51	.53	.00
pripadati vlast. narodu	.62	.31	.35	.00

$$R^2 = 74.50\% \quad R = 55.51\%$$

Rezultati iz tablice u potpunosti potvrđuju našu konstataciju da je kod prvog faktora riječ o etničkom identitetu utemeljenom na religijskoj osnovi ($r = .70$, $\beta = .51$), uz potvrdu da je riječ o snažnoj identifikaciji s vlastitom etničkom grupom ($r = .62$, $\beta = .31$). Svi ostali oblici grupne pripadnosti nisu se pokazali značajnim prediktorima.

Tablica 8. Identitet otpora prema vlastitoj etničkoj grupi (OBQ2)

pripadnost soc. grupama	korelacija	beta-ponder	koef. parc. korelacije	sig.
pripadati vlast. narodu	-.22	-.22	-.22	.00

R² = 21.78% R = 4.74%

Visoka negativna korelacija prema pripadnosti vlastitoj etničkoj grupi ($r = -.22$, $\beta = -.22$), posve je razumljiva u kontekstu cjelokupne dobivene dimenzije, i također samo potvrđuje egzistenciju sklopa nazvanog identitet otpora prema vlastitoj etničkoj grupi. Zanimljivo je i to da se nijedna druga varijabla ne pojavljuje kao značajna, što ide u prilog tvrdnji da kod ovog stavovskog kompleksa ne mora biti riječ o nepostojanju grupne identifikacije uopće, nego isključivo je u pitanju odbojnost prema vlastitoj etničkoj skupini. (Možemo pretpostaviti da je riječ o situacijski determiniranoj pojavi.)

Tablica 9. Etnički identitet utemeljen na znanju o vlastitoj etničkoj grupi (OBQ3)

pripadnost soc. grupama	korelacija	beta-ponder	koef. parc. korelacije	sig
pripadati vlastitoj rođачkoj skupini	.34	.19	.21	.00
pripadati političkoj partiji koja zastupa moje interese	.27	.14	.16	.00
pripadati vlastitom narodu	.47	.38	.39	.00

R² = 53.29% R = 28.4%

Naglašena pripadnost vlastitoj etničkoj grupi ($r = .47$, $\beta = .38$) evidentna i na ovoj latentnoj dimenziji, ukazuje da je to, vjerojatno, sfera preklapanja prvog i trećeg faktora (sjetimo se, međusobna korelacija ta dva faktora iznosi čak .45), dok je ono što ih razlikuje 'oslonac' na rođачku grupu ($r = .34$, $\beta = .19$) i organizacijski okvir izražavanja pripadnosti i realiziranje interesa kroz političku stranku ($r = .27$, $\beta = .16$). Znanje o vlastitoj etničkoj grupi upotpunjuje i svijest o potrebi organizacije za realiziranje ciljeva i interesa etničke grupe - političke partije, kao i povijesna dimenzija koja, naglašena u tom faktoru, upućuje preko identificiranja s rođacima na potrebu za kontinuitetom "etničke linije".

3.3.3. Teorijski model i empirijska verifikacija

Osnovne postavke, a posebno izvedeni indikatori u Isajiwovu konceptualnom okviru su, kao što smo pokazali u mnogome aplikabilne. Naravno, nužne korekcije

i modifikacije djelomice su izmijenile osnovno teorijsko polazište, što je, smatramo, neizbježno s obzirom na u mnogome nepremostivu diskrepanciju između teorije i empirije. Dobiveni tipovi etničkih identiteta, čini nam se, uspješna su kombinacija “elemenata” danih u teorijskom modelu.

Iako se na prvi pogled može učiniti da između teorijskoga modela i empirijske verifikacije ne postoji suglasje, pomnijom analizom može se utvrditi da tome nije tako.

Kao prvo, naša je analiza pošla od Isajiwovih teorijskih postavki koje pokušavaju definirati etnički identitet, te ga ‘razložiti na sastavne dijelove, a ne od njegove operacionalne izvedbe, istraživanja i ponuđene (utvrđene) tipologije oblika identiteta. I, kao drugo, uporabom multivarijantnih analiza mi smo svjesno izbjegli mogućnost jednostavne usporedbe teorijskog i empirijskog modela.

Naša nakana nije bila puka operacionalizacija modela, nego testiranje teorijskoga koncepta na složenijoj i po našem sudu uporabljivijoj metodologiji nego što je činio sam autor koncepta.

Ipak, bez obzira na razlike u metodologiji, pokazalo se da je model uporabljiv (identificirao je tri tipa etničkog identiteta za koje se može naći i teorijska “podloga” u Isajiwovu konceptu), a primjena kompleksnije metodologije samo mu je “dala na težini”.

ZAKLJUČAK

Istraživanjem smo utvrdili postojanje određene hijerarhije “socijalnih identiteta” za istraživanu populaciju, gdje se na vrhu ljestvice nalazi pripadnost etničkoj grupi, te smo identificirali postojanje najmanje tri tipa etničkih identiteta koji egzistiraju u društvenoj stvarnosti.

Unutar snažne etničke identifikacije locirali smo dva različita tipa izražavanja, koje bismo ovaj put mogli nazvati “manifestno-etničko” i “sadržajno-etničko”. Manifestno-etničko karakterizira “tvrda”, naglašena, primarno afektivna identifikacija (“iracionalna” veza), dok je sadržajno-etničko utemeljeno na (fiktivnom ili stvarnom) znanju o etničkoj skupini (“racionalna” veza).

Ukoliko govorimo o dva tipa ličnosti (što metodološki nije baš korektno, ali je teorijski uporabljivo), mogli bismo ih označiti kao “afektiviste” i “kognitiviste”. Afektivisti u nestabilnoj situaciji posežu za precima, porijeklom, etničkim korijenima i sl., tragajući za sigurnijim utočištem, dok kognitivisti također polaze od prošlosti, ali ne apsolutiziraju njezino značenje i smisao. Afektivisti naglašavaju identičnost, gotovo po svakoj osnovi, shvaćajući pretke kao izravne rođake

(“urođena pripadnost”), dok kognitivisti svjesno polaze od zajedničkih (stečenih) vrijednosti koje se izgrađuju i potvrđuju kroz povijesno iskustvo i tradiciju (‘stečena pripadnost’).

Na drugoj strani nosioci negativne etničke identifikacije (nazovimo ih “pobunjenicima”) u načelu odbacuju svaku povezanost s etničkim precima, kao i vezu s postojećom ‘vlastitom’ etničkom grupom. Njihov otpor je, smatramo, najvećim dijelom situacijski induciran (reakcija na “eksploziju” etničkog kolektivism), ali, pretpostavka da je riječ o ispitanicima (“tipu svijesti”) kojima je stran svaki, a u danoj situaciji posebno etnički kolektizam, čini se da ne stoji u potpunosti. Na to upozoravaju osobito rezultati regresijske analize.

Dominacija etničkog u dvama osnovnim oblicima - “kognitivističkom” i “afektivističkom”, utvrđena ovim istraživanjem, može se, naravno, objasniti na različite načine.

Mogli bismo se složiti da “kognitivisti” izražavaju snažan etnički identitet kao racionalnu strategiju u ostvarivanju različitih individualnih ciljeva,¹⁰ dok se “afektivisti” “stapaju” s etničkim kolektivitetom, također iz istih (racionalno-egoističkih) razloga, ali zbog razlika u tipu ličnosti i percepciji realnosti, njihovi se oblici izražavanja etničke identifikacije razlikuju.

Priklanjajući se situacionističkom tumačenju izražavanja etničke identifikacije, ne odbacujemo “istinitost” nekih drugih uspješnih teorijskih koncepcija (npr. psihodinamičko, konstruktivističko ili interakcionističko tumačenje). U tom smislu mogli bismo se složiti sa stajalištem G. Devereuxa da svaka pojava koja se da objasniti na jedan način može biti objašnjena i na drukčije, jednako zadovoljavajuće načine (Devereux, 1990: 122).

¹⁰ S obzirom da je riječ o studentskoj populaciji koje su aspiracije, pretpostavljamo, općenito više, kao i znatnije vezane uz “vladajući poredak”, situacionističko tumačenje je time uvjerljivije.

LITERATURA

- BERGER, P. i T. LUCKMANN (1992). *Socijalna konstrukcija zbilje*. Zagreb: Naprijed.
- DEVEREUX, G. (1990). *Komplementaristička etnopsihoanaliza*. Zagreb: August Cesarec.
- DUIJZINGS, G. (1992). "The Egyptians in Kosovo and Macedonia", *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 18(4): 24-38.
- ERIKSON, E. H. (1956). "The Problem of Ego Identity", *Journal of the American Psychoanalytical Association*, (4): 56-121.
- FINKIELKRAUT, A. (1992). *Poraz mišljenja*. Zagreb: Naprijed.
- FISHER, M. J. M. (1986). "Ethnicity and the Post-Modern Arts of Memory", u: J. Clifford i G. Marcus (ur.). *Writing Culture*. Berkeley: University of California Press.
- GIBERNEAU, M. (1992). "The Creation of National Identity", *First European Conference of Sociology*, Vienna, Austria, August 26-29.
- GLAZER, N. i D. P. MOYNIHAN (1976). "Introduction", u: N. Glazer i D. P. Moynihan (ur.). *Ethnicity - Theory and Experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press, str. 1-26.
- HECHTER, M. (1986). "Rational Choice Theory and the Study of Race and Ethnic Relations", u: J. Rex i D. Mason (ur.). *Theories of Race and Ethnic Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 264-279.
- HECTER, M. (1987). "Nationalism as Group Solidarity", *Ethnic and Racial Studies*, 10 (4): 415-426.
- HOROWITZ, D. L. (1976). "Ethnic Identity", u: N. Glazer i D.P. Moynihan (ur.). *Ethnicity - Theory and Experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press, str. 111-140.
- ISAACS, H. (1976). "Basic Group Identity: The Idols of the Tribe", u: N. Glazer i D.P. Moynihan (ur.). *Ethnicity - Theory and Experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press, str. 29-52.
- ISAJIW, W. W. (1974). "Definitions of Ethnicity", *Ethnicity*, 1 (2): 111-124.
- ISAJIW, W. W. (1988). *Ethnic Identity and Equality*. Toronto.

- KREUTZ, H. (1992). "The Resurgence of National Identities in Europe", *First European Conference of Sociology*, Vienna, Austria, August 26-29.
- LANGE, A. (1989). "Identification, Perceived Cultural Distance and Stereotypes in Yugoslav and Turkish Youth in Stockholm", u: K. Liebkind (ur.). *New Identities in Europe*. Vermont: Gower Publishing Company.
- LEACH, E. (1986). *Social Anthropology*. Glasgow: Fontana Press.
- LIEBKIND, K. (1989). "Conceptual Approaches to Ethnic Identity", u: K. Liebkind (ur.). *New Identities in Europe*. Vermont: Gower Publishing Company.
- LYMAN, M. S. i W. A. DOUGLASS (1973). "Ethnicity: Strategies of Collective and Individual Impression Management", *Social Research*, 40(2): 344-365.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, D. (1989). "Što dugujemo Širokogorovu? (Prilog teoriji etnosa)", *Migracijske teme*, 5(2-3): 123-130.
- ROOSENS, E. E. (1989). *Creating Ethnicity: The Process of Ethnogenesis*. London: Sage.
- SUPEK, O. (1989). "Etnos i kultura", *Migracijske teme*, 5(2-3): 145-154. —
- SUPEK, R. (1992). *Društvene predrasude i nacionalizam*. Zagreb: Globus.
- ŠTULHOFER, A. (1993). "Testirajući teorije etničkog sukoba: Occamova oštrica i početak rata u Hrvatskoj", *Društvena istraživanja*, 2 (4-5): 365-382.
- THURSTONE, L. L. (1970). "Attitudes Can Be Measured", u: G. F. Sumners (ur.). *Attitude Measurement*. Chicago: Rand McNally Company.
- WEINREICH, P. (1989). "Variations in Ethnic Identity: Identity Structure Analysis", u: K. Liebkind (ur.). *New Identities in Europe*. Vermont: Gower Publishing Company.

PERCEPTIONS OF ETHNIC IDENTITY: APPLICATION OF A MODEL

SUMMARY

The 1990's are marked by so called "explosion of ethnicity". Contemporary societies, and especially East European societies are completely featured by ethnic phenomena. Taking into account that understanding of ethnicity is one of the "keys" for solving some of important problems of contemporary world, this article is written with an aim to try to demistify some aspects of this phenomena, among which especially the term and idea of "ethnic identity". With the purpose of location of different types of ethnic identity has been made a empirical research on representative sample of student population of University of Zagreb (N=298). In choosing of applicable conceptual approach by analyzing different theoretical positions, the author have operationalised the Wsewold W. Isajiw's concept of retention of ethnic identity. The questionnaire consisted of two instruments - "hierarchy of social identities" and "ethnic identity". The analysis of distribution of frequencies has shown the existence of specific hierarchy of social identities among investigated population, where on the top of the scale is belonging to an ethnic group. The factor analysis has extracted three concepts of ethnic identity (ritualistic-affective identity, identity of rebellion, cognitive identity) which follow Isajiw's concept. Multiple regression analysis has just proved these types of ethnic identities. The author believes that identified "domination of ethnicity" could be interpreted through situat theoretical traditions.